

talsliste (nej, Danmark kom ikke med i EF i 1970!), gode tabeller og bilag samt personregister. Ikke færre end 30 sider med henvisninger og noter bevidner desuden arbejdets soliditet, men der er grund til at følge notetallene nøje. I notedelen er flere kapitelangivelser indføjlet forkert (f.eks. s. 542: kap. 8 er fak-

tisk kap. 7), og helt galt er det gået i teksten s. 62, hvor notetallene pludselig springer fra nr. 99 til nr. 180, så brugen af noterne i resten af 1. del hæmmes stærkt. Bemærk tillige, at samtlige tabeller i første bind findes to sider senere end det angivne i oversigten (s. 508).

Kenn Tarbensen

OLDTID OG MIDDELALDER

Henrik Lerdam: *Danske len og lensmænd 1370-1443*. (Skrifter udgivet af Institut for historie ved Københavns universitet, bd. 18). (Museum Tusulanums Forlag, 1996). 171 s.

Henrik Lerdams hermed udgivne speciale udfylder et hul i dansk senmiddelalderforskning. Kr. Erslev dækkede i forbindelse med sin berømte disputats lensforholdene 1513-96 og siden har Jens E. Olesen og Harry Christensen dækket perioden 1434-1481 med tilbageblik. Så nu mangler vi blot (og mærkværdigvis) kong Hans' periode, idet oplysningerne for tiden før 1370 forekommer så spredt i kildematerialet, at det næppe er muligt at sige noget blot nogenlunde dækkende om lensbesiddelse og dertil knyttede forhold.

Lerdam følger smukt i Erslevs spor, idet forholdene omkring lenene skal bruges til at sige noget om forholdet mellem kongemagt og aristokrati (samt til at kaste lys »ikke mindst på adelens indbyrdes magtkampe«). Til belysning af dette undersøges forleningsvilkårene samt lensmændenes rekruttering socialt og geografisk og også politisk, idet der lægges stor vægt på at fastslå, hvilke lensmænd der var rigsrådsmedlemmer, for at søge at fastslå rådsmedlemmernes samlede betydning i lensforvaltningen.

Når undersøgelsen forfølges helt frem til 1443, trods de tidligere lensundersøgelser, skyldes det et ønske om at nå frem til et tidspunkt, hvor dønningerne efter Erik af Pommerns afsættelse må antages at have lagt sig. I tilgift til en undersøgelse af forholdene i kongeriget får vi også en undersøgelse af danske og andre indvandrede lensbesiddere i Sverige og Norge samt af danskere i Sønderjylland – med samt en væsentlig diskussion af det klassiske problem om det udenlandske indslag i Sveriges forvaltning til forskellige tider.

Et sådant projekt stiller store krav til kildematerialet og/eller tidligere forskning. Ud over en kortlægning af, hvem der sad på lenene, skal det fastslås, hvem der sad i rigsrådet, og de involveredes godsrigdom og slægtsforhold samt deres hjemsted i Danmark skal bestemmes. Hertil kommer, at det bliver vigtigt at kunne udskille de mange personer, der tilhører (oprindeligt) tyske slægter, idet (nogle af) disse må antages alene at skyldes kongemagten deres positioner. Rent praktisk har forfatteren puttet alle disse oplysninger i en database, hvilket givetvis forstærker behovet for at få gjort oplysningerne om de enkelte personer entydige.

Et sådant behov/ønske følger selvfølgelig også af undersøgelsens design.

Imidlertid rejser dette en mængde problemer. Alene at fastslå, hvem der var medlemmer af rigsrådet i perioden, rejser nærmest uoverstigelige problemer, idet Margrethe og hendes efterfølger havde fundet ud af, således som hun skrev i sin instruks 1405 til Erik af Pommern, at man ikke skulle sammenkalde hele rigsrådet på én gang, men snart nogle, snart nogle andre. Hertil kommer, at rådgivere oftest kaldes »råder og mænd«, hvilken sådan set kan dække ethvert medlem af herremandsstanden. En detailundersøgelse kommer således nødvendigvis til at operere med mere eller mindre sikkert belagte/sandsynlige rigsrådsmedlemmer, og det er jo ikke videre fikst, når oplysningerne skal korreleres med andre oplysninger om de pågældende. Lignende problemer opstår, når man forsøger at etablere sociale lagdelinger blandt herremændene. I den forhindelse er det ikke helt heldigt, at højadelen oftest skiller sig ud ved at have godser i flere landsdele. Og hvornår ophører man med at kunne/skulle karakteriseres som indvandret tysker? Når man tilhører 2. generation af en indvandret Moltke-linie? Men hvad så, hvis man har arvegods i Pommern/Mecklenburg? I øvrigt mangler der i høj grad forskning om de indvandrede tyskere: hvorfra kom de, hvornår indvandrede de, hvad var deres baggrund osv.? Det gør der imidlertid også om mange af hjemmefødningene. Dansk adelsgenealogi især før 1400 er noget af et morads. Man må stadig i meget høj grad basere sig på Thisets 'førkildekritiske' og utilstrækkeligt dokumenterede stamtavler i *Danmarks Adels Årbog*.

Der må altså hugges hæle og klippes tæer. Det gøres i det store og hele på fornuftig vis i undersøgelsen. Imidlertid lægges der i fremstillingen for lidt vægt på de talrige usikkerheder i grundmaterialet, og når dette stilles op i tabeller, og der beregnes procenter og korrelatio-

ner, kan den ubevæbnede læser let få indtryk af en autoritet, som ganske enkelt ikke kan være til stede på forskningens nuværende stade. Men selv om mange detaljer kan diskuteres og sikkert vil blive rettet af fremtidig forskning, virker de væsentligste konklusioner ganske plausible. Vi kender dog trods alt så meget til periodens vigtigste politiske aktører, at en påvist tendens i retning af, at de havde skiftende betydning i lensforvaltningen i forskellige landsdele og lande til forskellige tider, må antages at være signifikant. Imidlertid bliver det småt med det lovede lys på adelens indbyrdes magtkampe.

Bogens største og blivende nytteværdi ligger imidlertid nok især i dens forsøg på en minitiøs katalogisering af kildernes vidnesbyrd om len og lensbesiddere i perioden. Anmelderen har i sin tid læst bogen i manuskript og bidraget med forskellige supplerende oplysninger som nævnt i bogens forord. Når jeg alligevel har påtaget mig at anmelde bogen, skyldes det, at fortsat forskning i perioden har bragt flere oplysninger og synspunkter frem, som det antageligt kan være nyttigt at få fremlagt.

Et særdeles centralt kildemateriale i denne sammenhæng er et par breve af 12/9 1377 skrevet for kejser Karl IV's regning, hvori opregnes i hovedsagen alle lensbesiddere i Nørre- og Sønderjylland samt på Fyn, Lolland, Falster og Møn. I den nyere forskning har man ment, at brevene afspejler situationen omkring Valdemar Atterdags død i 1375. Dette synspunkt tilslutter Lerdam sig, selv om han er opmærksom på, at den i 1377 nævnte høvedsmand på Ålholm må være tiltrådt tidligst i efteråret 1376. Da det yderligere lader sig påvise, at høvedsmanden på Tønder må være udskiftet siden 1375 (jf. s. 109, hvor »Peffse's« optræden burde have været dateret til 1375), tilsiger det gode gamle princip om at vælge den mindst indvik-

lede forklaringshypotese, at brevene må afspejle en situation ikke så længe før deres udstedelsesdato. Dermed belyser listerne ikke det velkonsoliderede styre ved Valdemar Atterdags død, men forholdene under det indtil videre svage efterfølgerregime i 1377, så denne datering er ikke ganske ligegyldig. En analyse af disse lister viser i øvrigt, at af lensbesidderne på de 32/33 omtalte borg kendes besidderne af de 17 eller ca. halvdelen ikke fra andet materiale. En klar advarsel mod at stole alt for meget på det øvrige materiales repræsentativitet for den samlede situation.

Henrik Lerdam har gjort et pænt stykke arbejde med at rette fejl og misforståelser i kildemateriale og tidligere forskning vedrørende lensbesiddere. Imidlertid kan det undre lidt, at han af og til medtager oplysninger fra Adelsårbogen eller Trap, som det ikke er lykkedes ham at verificere i kilderne. Eksempelvis nævnes hr. Iver Lykke til Skanderborg 1387, men da det må antages, at alt materiale vedrørende 1387 er udgivet i Diplomatariet, og der ingen støtte er at hente her, burde oplysningen have været udeladt eller markeret med syv kors eller lignende. Det kniber også i øvrigt af og til med dokumentationen; således savnes der ikke mindst kildehenvisninger vedrørende de oplysninger, der af og til gives om lenenes udstrækning i senere tider.

I det følgende skal jeg meddele en række supplerende oplysninger: Skivehus, der sammen med hele Salling var Johan Skarpenbergs pantebesiddelse i 1407, gik i arv til Claus Hennekesen Limbek, fra hvem det blev konfiskeret inden 1421 (*Danske Magazin* 5. rk. 2. bd. s. 111, jf. s. 110). Hr. Evert Moltke havde næppe mere end selve byen Ribe i

pant »efter 1375«, da pantesummen kun var på 100 mark sølv. Jakob Olufsen (Lunge) omtales også på Kalundborg 21/9 1376. Klaus Zernin var høvedsmand på Søborg 18/4 1392. Mikkel Rud kendes også som høvedsmand på Vordingborg 8/2 1394. Peder Nielsen (Jernskæg) forekommer også som høvedsmand på Nykøbing Falster 28/6 1384 ifølge den såkaldte *Rostocker Weinbuch* (Hg. E. Dragendorff & L. Krause, Rostock 1908). Jens Due kendes også som høvedsmand på Falsterbo 11/11 1392 eller 1393 (*Hanserecesse* IV s. 230) og havde endvidere været det kort før 9/12 1394, hvor han var blevet høvedsmand på Kalmar. Da Holger Jensen (Urup) sad på Kalmar 25/4 1394, kan ophøret af Jens Dues virke på Falsterbo og lensmandsskiftet på Kalmar dateres forholdsvis nøje. Jakob Mus (Drefeld) kendes ud over i 1390 som høvedsmand på Helsingborg 10/2 1394. I en periode kombinerende han denne besiddelse med Lindholm, idet han sad her endnu 24/11 1393 (hvor intet andet er nævnt er kilden Diplomatariet under den pågældende dato, også selv om 4. rk. 5. bd. i skrivende stund endnu ikke er udkommet). Henvisningen til DAA 1923 s. 507 vedrørende Niels Ågesen (Ulfeldt) på Haderslev skal nok erstattes med *Danske Magazin* 5. rk. 2. bd. s. 111.

Fuldstændighed er svær eller umulig at opnå, og der kan da sikkert også findes mere i det meget spredt udgivne kildemateriale fra det 15. århundrede.

Det diskuteres sommetider, om man bør udgive specialer. I dette tilfælde er der imidlertid ikke tvivl om det berettigede i, at Henrik Lerdams nyttige arbejde er blevet gjort tilgængelig for en større kreds.

Anders Bøgh